УДК 373.3.015.3:159.955-028.43
DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282825

Оксана Шквир, *доктор педагогічних наук, професор,*
професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Аліна Юнчик, *студентка магістратури*
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті акцентовано увагу на важливості розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти, що є спільним умінням для всіх ключових компетентностей, якими мають оволодіти молодші школярі. Уточнено сутність понять "критичне мислення" та "педагогічні умови*". Визначено та розкрито сутність педагогічних умов розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти: врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, застосування технологій розвитку критичного мислення і формування готовності вчителя до розвитку критичного мислення молодших школярів.*

Ключові слова: *критичне мислення; здобувачі початкової освіти; особливості критичного мислення; педагогічні умови; технологія розвитку критичного мислення; готовність учителя до розвитку критичного мислення.*

Табл. 1. Літ. 18.

Oksana Shkvyr, *Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,*
Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnytskiy Humanitarian-Pedagogical Academy
Alina Yunchyk, *Master's Degree Student of*
Khmelnytskiy Humanitarian-Pedagogical Academy

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS

The article focuses on the importance of developing critical thinking of students of primary education, which is a common skill for all key competencies that younger schoolchildren should master. It has been proven that the development of critical thinking of students of primary education is an important task of a modern primary school teacher, the success of which depends on the creation of effective pedagogical conditions. The purpose of the article is to define and highlight the pedagogical conditions for the development of critical thinking of primary schoolchildren. The essence of the concepts "critical thinking" and "pedagogical conditions" has been specified. Peculiarities of critical thinking have been revealed, such as: independence, sociability, analytic property, logicality, reflexiveness and creativity. Based on the use of theoretical, empirical and mathematical methods of scientific and pedagogical research, the pedagogical conditions for the development of critical thinking among primary education students have been determined: taking into account the age and individual characteristics of students, the use of technologies for the development of critical thinking, and the formation of the teacher's readiness for the development of critical thinking of primary schoolchildren. The age characteristics of primary education students and indicators of the levels of formation of critical thinking of students of grades 1–2 and 3–4 have been revealed. Technologies for the development of critical thinking of primary schoolchildren have been analyzed, in particular, according to O. Pometun, O. Shkvyr and L. Ksiondzyk; their structural components and main methods and forms of education have been determined. It is emphasized that the teacher's readiness to develop students' critical thinking is a complex personality characteristic, a set of professional qualities, knowledge and skills necessary and sufficient for the successful development of critical thinking of primary schoolchildren. It is found out that the main ways of preparing teachers for the development of critical thinking of primary schoolchildren are studies in institutions of higher education, teacher training courses and their self-education. Experimental verification of the effectiveness of certain pedagogical conditions for the development of critical thinking of primary education students requires further scientific research.

Keywords: *critical thinking; primary education students; peculiarities of critical thinking; pedagogical conditions; critical thinking development technology; readiness of the teacher to develop critical thinking.*

Постановка проблеми. Потреба людей у швидкій адаптації до змін суспільно-економічних та соціально-політичних умов життя, у виборі із великого інформаційного потоку істинних суджень та у прийнятті на їхній основі правильних рішень, зростаюча кількість дезінформації і фейкових новин актуалізують проблему розвитку критичного мислення здобувачів освіти, зокрема молодших школярів.

Молодший шкільний вік багатий ресурсами, які треба вчасно виявляти і розвивати. Для сучасних здобувачів початкової освіти характерні значна пластичність і вразливість психіки, допитливість та готовність сприймати нове за допомогою сучасних

© О. Шквир, А. Юнчик, 2023

цифрових пристроїв. Однак вони не вміють орієнтуватися в інформаційному потоці, аналізувати отриману інформацію, перевіряти й переосмислювати її.

Аналіз чинних державних документів про освіту засвідчив, що одним із завдань реформування її початкової ланки є переорієнтації освітнього процесу на забезпечення ефективних умов для розвитку критичного мислення молодших школярів. Зокрема, у Державному стандарті початкової освіти зазначено, що критичне мислення є спільним умінням для всіх ключових компетентностей, якими мають оволодіти діти. Серед обов'язкових результатів навчання визначається здатність до критичного мислення [4].

Відтак розвиток критичного мислення здобувачів початкової освіти визначаємо актуальною проблемою початкової школи.

Аналіз останніх досліджень. Сутність поняття та структуру критичного мислення досліджували Б. Блум, Дж. Дьюї, Д. Халперн та ін. Технологіям розвитку критичного мислення присвячені праці М. Красовицького, О. Пометун, О. Тягло та ін. Проблему розвитку критичного мислення молодших школярів вивчали О. Барабаш, Н. Бібік, Н. Богданець-Білоскаленко, Л. Варяниця, Р. Матоніна та ін.

Однак наукових розвідок у напрямі дослідження педагогічних умов, що сприятимуть розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти, недостатньо.

Мета статті полягає у визначенні та висвітленні педагогічних умов розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти.

Мета статті обумовила розв'язання таких завдань:

1. Уточнити сутність понять "критичне мислення", "педагогічні умови".

2. Визначити педагогічні умови розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти.

3. Розкрити сутність педагогічних умов розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти.

Виклад основного матеріалу. Поняття "критичне мислення" у науковій літературі використовується з 1956 р., коли Б. Блум розробив таксономію мислення та визначив рівні мислення людини. Він уважав, що критичне мислення є найвищим рівнем когнітивних навичок і основою для розвитку креативності та винахідливості [16]. Його послідовник Дж. Дьюї уточнив, що критичне мислення є важливою навичкою, яка допомагає людині робити обґрунтовані висновки та приймати правильні рішення [17, 32–35].

Сьогодні поняття " критичне мислення" досить часто використовується в науково-педагогічній літературі і має різні тлумачення. Аналіз фахових словників показав, що під критичним мисленням розуміється система умінь та навичок, що допомагає людині робити обґрунтовані висновки на основі аналізу, оцінювання, порівняння та використання інформації [1; 11]. За О. Пометун критичне мислення – це "здатність ставити нові питання, добирати різноманітні аргументи, приймати незалежні, продумані рішення" [8, 11–13]. О. Тягло тлумачить це поняття як "систему умінь, здатних до обґрунтованого висловлювання думки, аналізу і оцінки інформації, прийняття рішень на основі власних пізнавальних можливостей та самоорганізації в процесі розв'язання проблемних завдань" [12, 5]. Д. Халперн наголошувала, що треба відрізняти критичне мислення від так званого "критиканства", зауважуючи, що "критичне мислення передбачає активну участь у процесі розв'язання проблем" [18, 42].

На основі проведеного контент-аналізу змісту поняття "критичне мислення" нами було сформульовано власне визначення цієї дефініції: "це логічне мислення, спрямоване на прийняття людиною рішення шляхом використання інтелектуальних і комунікативних технік" [13, 30].

Аналіз науково-педагогічної літератури (В. Волкова, О. Пометун, Д. Халперн та ін.) засвідчив, що критичне мислення має низку особливостей: самостійність (здатність до самостійного аналізу і оцінки інформації); соціальність (уміння працювати в команді та співпрацювати з іншими); аналітичність (здатність розкладати складну проблему на менші частини для легшого її вирішення); логічність (здатність до визначення залежностей та зв'язків між різними ідеями, концепціями та фактами); рефлексивність (здатність до самоконтролю та самооцінки власної діяльності) та творчість (здатність до нестандартного мислення та висунення нових ідей). Важливо враховувати ці особливості та створювати ефективні педагогічні умови їхнього розвитку в молодших школярів.

У словниках поняття "педагогічні умови" тлумачиться як спеціально створені обставини, які забезпечують оптимальний розвиток, навчання та виховання учнів [6, 268; 3, 315]. І. Нищак зазначає, що педагогічні умови – це сукупність заходів педагогічного процесу, що спрямовані на підвищення його ефективності [7, 175–177]. К. Дубич уточнює, що педагогічні умови є "сукупністю взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети" [5, 106–107].

Під педагогічними умовами розвитку критичного мислення молодших школярів ми розуміємо створені обставини в освітньому процесі, які сприяють формуванню самостійного, аналітичного, логічного, рефлексивного та творчого мислення; оволодінню учнями інтелектуальними і комунікативними техніками.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури (Л. Варяниця, Н. Ларіонова, О. Пометун та ін.) та опитування вчителів початкових класів ми визначили низку педагогічних умов розвитку критичного мислення молодших школярів. Із метою виді-

лення серед них найбільш важливих була створена експертна комісія у складі 20 вчителів початкових класів Хмельниччини, які відзначили серед запропонованих такі умови: врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів (88 %); використання технологій критичного мислення молодших школярів (86 %); формування готовності вчителя до розвитку критичного мислення молодших школярів (84 %). Розкриємо особливості кожної педагогічної умови.

Реалізація першої педагогічної умови – *врахування вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів* – передбачає розуміння вчителем психологічних особливостей дітей 1–4-х класів та вибір таких методів і форм роботи, які були б цікавими для дітей і водночас сприяли б розвитку критичного мислення.

Вік молодших школярів (6–10 років) обіймає два мікровікові періоди – учнів 1–2-х і 3–4-х класів, які мають виразні вікові характеристики. Від шестирічного першокласника до випускника початкової школи – велика відстань, яка об'єктивно змушує вчителя постійно обдумувати, як найповніше враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей. Якщо у 6-річних першокласників домінує ще ігрова мотивація у навчанні, бо вони є близькими до дошкільників, то наприкінці навчання у початковій школі діти вже виявляють риси молодших підлітків.

У Концепції Нової української школи зазначено, що початкова освіта має два цикли: перший – адаптаційно-ігровий, включає в себе 1–2-й класи та має за мету допомогти учням засвоїти правила шкільного життя і навчання, а також надати їм можливість відчути себе комфортно в новому середовищі. Другий цикл – основний, охоплює 3–4-ті класи. Його метою є розвиток ключових компетентностей учнів, їхнього інтелекту, особистісної сфери, формування навичок творчої та дослідницької діяльності, розвиток соціальних та комунікативних навичок [2, 23].

Аналіз наукової літератури (Н. Бібік, О. Пометун та ін.) засвідчив, що в учнів 1–2-х класів, як правило, формується початковий рівень розвитку критичного мислення, який характеризується здатністю:

– розуміти та використовувати базові поняття та терміни, пов'язані з навчальною та практичною діяльністю;

– порівнювати та класифікувати об'єкти і явища;

– спостерігати, описувати та формулювати питання про навколишній світ;

– формулювати свої власні думки та висловлювати їх в усному мовленні;

– виявляти зацікавленість та креативність у вирішенні завдань та задач [2, 25; 8, 37].

У дослідженнях Н. Богданець-Білоскаленко, О. Фідкевич та ін. зауважено, що критичне мислення в учнів 3–4-х класів розвинене дещо краще. У цьому віці діти вже мають достатньо досвіду та знань, щоб бути здатними до аналізу й оцінки інформації, але їхні розумові здібності ще не розвинулися повністю і, як результат, можна спостерігати такі прояви критичного мислення, як здатність:

– аналізувати та оцінювати інформацію, яку отримують в процесі навчання та поза ним;

– порівнювати, класифікувати та аналізувати об'єкти та явища;

– ставити запитання та шукати на них відповіді, використовуючи різноманітні джерела інформації;

– з виявляти самостійність та здібності до розв'язання складних завдань та проблем;

– формулювати власні думки та висловлювати їх в усному та писемному мовленні [10].

Отже, одним із головних завдань розвитку критичного мислення здобувачів освіти 1–2-х класів є створення ігрового освітнього середовища, здатного стимулювати інтерес до навчання. Вважливо також під час використання ігрових технологій вчити дітей висловлювати власну думку та доводити її істинність. Для роботи з учнями 3–4-х класів вчителю варто підбирати пошуково-дослідницькі завдання, цікаві теми для дискусії, створювати проблемні ситуації, вчити дітей ставити запитання та шукати відповіді на них за допомогою різних джерел.

Варто зауважити, що, розвиваючи критичне мислення в учнів, необхідно враховувати і їхні індивідуальні особливості: інтелектуальний потенціал, емоційний стан, ставлення до навчання, соціальне середовище, тип мислення, пам'яті, уваги, уяви, а також інтереси, нахили, здібності [2, 45].

Окремої уваги заслуговують діти з особливими освітніми потребами, розвиток критичного мислення у яких передбачає індивідуальний підхід; урахування їхніх можливостей та потреб; заохочення; розвиток самоконтролю та самооцінки; використання ігрових методів і прийомів. Критичне мислення у цих дітей можна розвивати під час роботи з дидактичним матеріалом та включення їх до пошукової діяльності [15, 532–535].

Другою педагогічною умовою, що забезпечує розвиток критичного мислення молодших школярів, є *використання технологій розвитку критичного мислення.*

Поділяємо думку науковців (О. Дубасенюк, О. Падалка, О. Пєхота, О. Савченко та ін.), які вважають педагогічну технологію системою дій учителя та учнів, спрямовану на досягнення поставленої мети шляхом послідовного виконання структурних компонентів технології.

Згідно з О. Пометун, технологія розвитку критичного мислення насичена спеціальними методами та підходами до навчання, спрямованими на розвиток критичного мислення учнів. Основним завданням такої технології є формування готовності учнів до аналізу інформації, висловлювання власних ду-

мок, оцінки різних точок зору, аргументованої критики [8, 31].

Попередні результати наукового пошуку дають підстави стверджувати, що технологія розвитку критичного мислення "сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів; розвитку в них інтелектуальних і комунікативних технік, необхідних для прийняття власного рішення" [14, 39–43].

Сьогодні науковцями розроблені різні технології розвитку критичного мислення учнів. Ми виокремили дві з них, які використовуються в початковій школі, та визначили їхні особливості (табл. 1).

Таблиця 1

Технології розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти

№	Автор технології	Структурні компоненти технології	Основні методи та форми навчання
1.	**О. Пометун**	1. Вступна частина (виклик)	Кластер, асоціативний кущ, таблиця "ЗХД", мозковий штурм, кошик ідей.
		2. Основна частина (осмислення)	Читання з позначками, карта понять, бортовий журнал, прес, дискусія.
		3. Підсумкова частина (рефлексія)	Сенкан, "Плюс – Мінус – Цікаво", подвійний щоденник, лінія оцінки, фішбоун.
2.	**О. Шквир, Л. Ксьондзик**	1. Постановка проблеми	Застосування проблемних питань та завдань, що спонукають до пошуку нової інформації.
		2. Пошук інформації	Збір інформації за допомогою додаткових джерел інформації, робота в групах, парах.
		3. Чітка аргументація	Метод прес.
		4. Прийняття рішення:	Робота в парах, групах, індивідуально; готовий результат представляється в усній або письмовій формі (есе).

Аналіз змісту цих технологій засвідчив, що кожна з них має чітку структуру, яка відповідає етапам розвитку критичного мислення та передбачає використання активних методів і форм роботи зі здобувачами початкової освіти.

Третьою педагогічною умовою розвитку критичного мислення молодших школярів є *формування готовності вчителя до такої діяльності*. Під готовністю вчителя до розвитку критичного мислення розуміємо його здатність до створення такого освітнього середовища, яке розвивало б інтелектуальні техніки учнів і спонукало до прийняття аргументованих рішень. Це складна характеристика особистості, що визначається як системна сукупність професійних якостей, знань та вмінь, необхідних і достатніх для успішного розвитку критичного мислення молодших школярів. Учитель початкових класів має володіти комунікативними якостями, критичним мисленням, тактовністю, творчими здібностями. Він має розуміти важливість розвитку критичного мислення учнів на кожному занятті; знати особливості критичного мислення; володіти методами, формами та технологіями розвитку критичного мислення здобувачів освіти, враховуючи при цьому вікові та індивідуальні особливості учнів.

У Професійному стандарті "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти" здатність розвивати в учнів критичне мислення визначається обов'язковим складником предметно-методичної компетентності вчителя [9], який має бути сформований у процесі його професійної підготовки. Основними шляхами такої підготовки є навчання у ЗВО, курси підвищення кваліфікації вчителів та їх самоосвіта. У процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів необхідно створити розвивальне середовище, що має сприяти розвитку зазначених вище професійних якостей. На курсах підвищення кваліфікації важливо знайомитися з інноваційними технологіями розвитку критичного мислення молодших школярів. Особлива увага сьогодні приділяється різним формам самоосвіти вчителя: майстер-класи, курси, вебінари, аналіз науково-педагогічної літератури та вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду вчителів початкових класів.

Висновки. Отже, розвиток критичного мислення здобувачів початкової освіти – це важливе завдання вчителя сучасної початкової школи, успішність реалізації якого залежить від створення ефективних педагогічних умов, зокрема, врахування індивідуальних та вікових особливостей учнів, володіння технологіями розвитку критичного мислення та формування готовності учителя до розвитку критичного мислення молодших школярів. Нами з'ясовано, що критичне мислення учнів має свої особливості (са-

мостійність, соціальність, аналітичність, логічність, рефлексивність, творчість), які необхідно враховувати, оцінюючи результати розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти.

Подальших наукових розвідок потребує експериментальна перевірка ефективності визначених педагогічних умов розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: http://sum.in.ua/s/krytychne_myslennja (дата звернення: 02.05.2023).

2. Бібік Н. Концепція НУШ, Нова українська школа : порадник для вчителя. Київ : Літера, 2019. 208 с.

3. Гончаренко С., Кремень В. *Український педагогічний словник.* Київ : Либідь, 1997. 336 с.

4. Державний стандарт початкової освіти: прийнятий 21.02.2018 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF. (дата звернення: 08.05.2023)

5. Дубич К. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Рівне, 2007. 267 с.

6. Зязюн І. Словник педагогічних термінів. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2004. 314 с.

7. Нищак І. Педагогічні умови реалізації методичної системи навчання інженерно-графічних дисциплін майбутніх учителів технологій. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. № 1 (40). С. 175–177.

8. Пометун О. Нова українська школа: розвиток критичного мислення в учнів початкової школи. Київ : Освіта, 2020. 192 с.

9. Професійний стандарт за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" : затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20. (дата звернення: 08.05.2023).

10. Стратегії критичного мислення на етапі цілепокладання. Формувальне оцінювання як "оцінювання для навчання". *Нова українська школа*. URL: https://nuschool.com.ua/lessons/elementary/assessment_2/6.html (дата звернення: 03.05.2023).

11. Тлумачний словник української мови. URL: https://slovnyk.ua/ (дата звернення: 02.05.2023).

12. Тягло О. Критичне мислення : навч. посіб. Харків : Основа, 2008. 99 с.

13. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). С. 27–31.

14. Шквир О., Ксьондзик Л. Технологія розвитку критичного мислення молодших школярів: авторський проєкт. *Молодь і ринок*. 2022. № 3–4 (201–202). С. 39–43.

15. Шуль Н. Стратегії та методи розвитку критичного мислення в освітньому процесі дітей з ООП. URL: https://znayshov.com/ (дата звернення: 08.05.2023)

16. Bloom B.S., Engelhart M. D., Furst E.J., Hill W.H. & Krathwohl D.R. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay Co Inc. 1956.

17. Dewey J. How We Think. Dover Publications, 1997. 224 p.

18. Halpern D.F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. 6th ed. New York : Routledge, 2022. 428 p.

REFERENCES

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. URL: http://sum.in.ua/s/krytychne_myslennja (Accessed 02 May 2023) [in Ukrainian].

2. Bibik, N. (2019). Kontseptsiia NUSh, Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [The concept of NUSH, New Ukrainian School: a teacher's guide]. Kyiv, 208 p. [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S. & Kremen, V. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, 336 p. [in Ukrainian].

4. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity: pryiniatyi 21.02.2018 r. [State standard of primary education: adopted on February 21, 2018]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF. (Accessed 08 May 2023) [in Ukrainian].

5. Dubych, K. (2007). Osobystisno oriientovane vykhovannia studentiv v umovakh sotsiokulturnoho seredovyshcha vyshchoho navchalnoho zakladu [Personally oriented education of students in the socio-cultural environment of a higher educational institution]. *Candidate's thesis*. Rivne, 267 p. [in Ukrainian].

6. Ziaziun, I. (2004). Slovnyk pedahohichnykh terminiv [Dictionary of pedagogical terms]. Kyiv, 314 p. [in Ukrainian].

7. Nyshchak, I. (2017). Pedahohichni umovy realizatsii metodychnoi systemy navchannia inzhenerno-hrafichnykh dystsyplin maibutnikh uchyteliv tekhnolohii [Pedagogical conditions for the implementation of the methodical system of teaching engineering and graphic disciplines for future technology teachers]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*. No. 1 (40). pp. 175–177. [in Ukrainian].

8. Pometun, O. (2020). Nova ukrainska shkola: rozvytok krytychnoho myslennia v uchniv pochatkovoi shkoly [New Ukrainian school: development of critical thinking of primary school students]. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].

9. Profesiinyi standart za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)": zatverdzhenyi nakazom Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23.12.2020 № 2736-20 [Professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with a diploma of junior specialist)": approved by the order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine dated 23.12. 2020 No. 2736-20]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20. (Accessed 08 May 2023). [in Ukrainian].

10. Stratehii krytychnoho myslennia na etapi tsilepokladannia. Formuvalne otsiniuvannia yak "otsiniuvannia dlia navchannia" [Critical thinking strategies at the goal setting stage. Formative assessment as "assessment for learning"]. *New Ukrainian school*. Available at: https://nuschool.com.ua/lessons/elementary/assessment_2/6.html (Accessed 03 May 2023). [in Ukrainian].

11. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Available at: https://slovnyk.ua/ (Accessed 02 May 2023). [in Ukrainian].

12. Tiahlo, O. (2008). Krytychne myslennia [Critical thinking]. Kharkiv, 99 p. [in Ukrainian].

13. Shkvyr, O. (2019). Krytychne myslennia molodshykh shkoliariv: sutnist i osoblyvosti [Critical thinking of primary schoolchildren: essence and features]. *Youth & market.* No. 4 (171). pp. 27–31. [in Ukrainian].

14. Shkvyr, O. & Ksiondzyk, L. (2022). Tekhnolohiia rozvytku krytychnoho myslennia molodshykh shkoliariv: avtorskyi proiekt [Technology for the development of critical thinking of primary schoolchildren: the author's project]. *Youth & market.* No. 3–4 (201–202). pp. 39–43. [in Ukrainian].

15. Shul, N. Stratehii ta metody rozvytku krytychnoho myslennia v osvitnomu protsesi ditei z OOP [Strategies and methods of developing critical thinking in the educational process of children with special educational needs]. Available at: https://znayshov.com/ (Accessed 08 May 2023) [in Ukrainian].

16. Bloom, B.S., Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H., & Krathwohl, D.R. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay Co Inc. [in English].

17. Dewey, J. (1997). How We Think. Dover Publications, 224 p. [in English].

18. Halpern, D.F. (2022). Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. 6th ed. New York : Routledge, 428 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.05.2023

УДК 37.011.3-051:159.923.2
DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.282781

Володимир Ковальчук, *доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФІЇ І ПЕДАГОГІЦІ

Актуальність дослідження зумовлюються соціальним замовленням сучасного суспільства на компетентного фахівця та випливає із процесів докорінної зміни соціально-економічного і соціокультурного ландшафту сучасної людської цивілізації. Інтенсифікація інформаційних потоків, як один із головних чинників входження глобалізованого світу в еру інформаційного суспільства, створює ситуацію, коли науково-технологічна інформація швидко застаріває. Це вимагає відповідної спрямованості системи професійної підготовки на фундаменталізацію й універсалізацію знань, на їх міждисциплінарний характер, на формування у майбутніх фахівців здатності використовувати ці знання в умовах швидких змін у сфері сучасних виробничих і освітніх технологій. У цьому контексті особливої значущості набуває особистісний сенс діяльності, самосвідомість людини, її Я-концепція та самовизначення і самореалізація у професійній сфері, перехід від прагматично-техногенної орієнтації сучасної цивілізації до людиномірних орієнтирів її розвитку.

Саме сьогодні стає найбільш зрозумілою загальновідома педагогічна сентенція К.Д. Ушинського: тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер. Відтак актуальним предметом дослідження педагогічної науки зараз постає педагог не тільки як фахівець, але й як особистість.

Ключові слова: *філософія; особистість; наука; індивідуальність; істота; існування.*

Літ. 12.

Volodymyr Kovalchyk, *Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Head of the Fundamental Disciplines of Primary Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

THE CONCEPT OF PERSONALITY IN PHILOSOPHY AND PEDAGOGY

The topicality of the research is determined by the social order of modern society for a competent specialist and stems from the processes of radical change in the socio-economic and socio-cultural landscape of modern human civilization. The intensification of information flows, as one of the main factors of the entry of the globalized world into the era of the information society, creates a situation where scientific and technological information quickly becomes obsolete. This requires an appropriate focus of the professional training system on the fundamentalization and universalization of knowledge, on its interdisciplinary nature, on the formation of future specialists' ability to use this knowledge in the conditions of rapid changes in the field of modern industrial and educational technologies.

In this context, the personal meaning of activity, the self-awareness of a person, his self-concept and self-determination and self-realization in the professional sphere, the transition from the pragmatic-technogenic orientation of modern civilization to the human-dimensional guidelines of its development acquire special significance.

It is today that the well-known pedagogical maxim of K.D. Ushynskiy: only personality can act on the development and definition of personality, only character can form character. Therefore, the teacher is not only a specialist, but also a person.

Keywords: *philosophy; personality; science; individuality; creature; existence.*

Постановка проблеми. Представники світової і вітчизняної філософії та науки демонструють велику розмаїтість визначень особистості, їхні концепції різняться між собою як у світоглядному, так і в методологічному аспекті. З погляду провідних світоглядних орієнта-